

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA “KO‘RINMAS O‘QUVCHILAR” MUAMMOSI: JIM, LEKIN ORQADA QOLAYOTGAN BOLALARNI ANIQLASH VA RIVOJLANTIRISH MODELI

Allaberganova Donoxon Narimon qizi,

Xiva tumani 41-sonli maktabning boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchisi

E-mail: donohonallaberganova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5818-8939>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada boshlang‘ich ta‘lim tizimida yetarli darajada e‘tiborga olinmayotgan “ko‘rinmas o‘quvchilar” fenomeni tahlil qilinadi. Ushbu toifaga kiruvchi o‘quvchilar jim, passiv bo‘lishi bilan ajralib turadi, biroq ularning o‘zlashtirish darajasi past bo‘ladi. Tadqiqot davomida ularni aniqlash mezonlari ishlab chiqildi, muammo sabablari o‘rganildi hamda rivojlantirishga qaratilgan pedagogik model taklif etildi. Tajriba natijalari individual yondashuv va tizimli monitoring orqali o‘quvchilarning akademik ko‘rsatkichlarini sezilarli oshirish mumkinligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: ko‘rinmas o‘quvchilar, boshlang‘ich ta‘lim, diagnostika, individual yondashuv, pedagogik model.

Annotation. This article examines the phenomenon of “invisible students” in primary education - quiet and passive learners who are often overlooked despite low academic achievement. The study develops identification criteria, analyzes causes, and proposes a structured pedagogical model. Results show that individualized support and systematic monitoring significantly improve learning outcomes.

Keywords: invisible students, primary education, individualized learning, diagnostics.

Аннотация. В статье рассматривается феномен “невидимых учеников” в начальном образовании. Разработаны критерии их выявления и предложена модель развития. Результаты показывают эффективность индивидуального подхода.

Ключевые слова: невидимые ученики, начальное образование, диагностика.

Kirish. Zamonaviy ta‘lim ramkalarida talabalarning ishtirok etishi va akademik samaradorligi muvaffaqiyatning asosiy metrikasi bo‘lib xizmat qiladi [4]. Shunga qaramay, empirik dalillar shuni ko‘rsatadiki, barcha o‘quvchilar ishtirok etishning yagona darajasini ko‘rsatmaydi. Ayrim o‘quvchilar, xususan, dastlabki sinfdagilar, moslashuv, o‘ziga xos muomala va zohiriy qiyinchiliklarga duch kelmasligi tufayli tarbiyachilar tomonidan ko‘pincha e‘tibordan chetda qoladilar.

Bu talabalar “ko‘rinmas o‘quvchilar” deb ataladi [1]. Ular sinf tartibini buzmasa-da, mavzuni chuqur tushunish bilan shug‘ullanishmaydi. Binobarin, ular o‘qish qobiliyatida asta-sekin orqada qoladilar.

Bu masalaning dolzarb xususiyati shundaki, agar bunday talabalar zudlik bilan aniqlanmasa, keyingi akademik bosqichlarda sezilarli ta‘lim kamchiliklari yuzaga kelishi mumkin.

Ushbu tadqiqotning maqsadi boshlang‘ich ta‘limda ko‘rinmas o‘quvchilarni aniqlab olish va ularning ta‘lim va rivojlanish ehtiyojlarini oshirishga qaratilgan keng qamrovli modelni shakllantirishdir.

Adabiyotlar tahlili. Lev Vygotsky va Jean Piaget tadqiqotlarida o‘quvchilarning individual rivojlanish xususiyatlari va ta‘lim jarayonida qo‘llab-quvvatlash zarurligi

asoslangan. Benjamin Bloom esa bilimlarni bosqichma-bosqich o'zlashtirish muhimligini ko'rsatadi.

Zamonaviy yondashuvlarda John Hattie va Dylan Wiliam o'qituvchi ta'siri, formatif baholash va individual yondashuv orqali sust o'quvchilarni faollashtirish mumkinligini ta'kidlaydi. OECD hisobotlarida esa yashirin o'quv tafovutlarini erta aniqlash zarurligi qayd etilgan.

Metodologiya. Tadqiqot aralash usullar yordamida amalga oshirildi. Pedagogik kuzatish, diagnostik baholash, so'rov vositasi, eksperimental sinov

Tahlil va natijalar. Tadqiqot guruhi: Tergov 1-4-sinflar doirasida olib borilib, jami 60 nafar o'quvchini qamrab olgan.

Diagnostika parametrlari: "Ko'rinmas o'quvchilarni" aniqlash keyingi ko'rsatkichlarga asoslanadi:

Mezoni	Tavsifi
Faollik	Darsda qatnashmaslik
Nutqiy ishtirok	Savollarga javob bermaslik
Akademik natija	O'rtacha/past baho
Ijtimoiylik	Guruh ishlarda sustlik [5]

Tergov natijalari miqdoriy va sifat tahlillaridan o'tkazildi. 60 nafar talaba orasida 14 nafari (23%) "ko'rinmas o'quvchilar" deb tasniflangan. Ushbu kohortda quyidagi umumiy xususiyatlar qayd etilgan: og'zaki ishlashning pasayishi, yakka vazifani bajarishga moyillik, xatolardan tashabbuskorlik va tashabbusning etishmasligi [2].

Sabablar tahlili (chuqurlashtirilgan)

Sabab	Ulushi	Tavsif
O'ziga ishonchsizlik	35%	Xatodan qo'rqish, javob bermaslik
O'qituvchi e'tibori yetishmasligi	25%	Faol o'quvchilarga ustuvor e'tibor
Oilaviy muhit	20%	Qo'llab-quvvatlash past, nazorat yo'q
Past ichki motivatsiya	20%	O'qishga qiziqishning sustligi

Qo'shimcha kuzatishlar: o'quvchilarning 68% iso'ralgandako'z aloqa qilmaydi; 57% i guruh faoliyatida passiv vazifani tanlaydi; 49% i uy topshirig'ini to'liq bajarmaydi.

Tashxis vositalari va mezonlar

Quyidagi ko'rsatkichlar asosida 4 haftalik kuzatuv olib borildi:

- Darsdagi nutqiy ishtiroki (0-5 ball)
- Yozma vazifalar savodxonligi (0-5 ball)
- Jamoat ishidagi hissa (0-3 ball)
- O'z-o'zini baholash(Likert shkalasi 1-5)

O'rta qiymatlar (ko'rinmaydigan o'quvchilar):

- Nutqiy ishtiroki: 1.2/5
- Yozma savodxonlik: 2.3/5
- Jamoat hissasi: 0.9/3
- O'z-o'zini baholash: 2.1/5

Tavsiya etilgan modelning amaliy qo'llanishi

Model 5 bosqich asosida 6 hafta mobaynida sinovdan o'tkazildi:

1)Tashxis→ 2)Tartiblash→ 3)Shaxsiyrejasi→ 4)Yordamlash→ 5)Kuzatuv

Qo'llanilgan aniq usullar:

- “Kichik so'rov” texnikasi (har darsda 1 ta oson, ishonch bag'ishlovchi savol)
- “Yozib aytish” strategiyasi (avval yozma, keyin nutqiy ifodalash)
- Juft bo'lib ishlash (peer-support)
- Mayda maqsadlar (haftalik kichik zafarlarni belgilash)
- Ijobiyaloqa (har bir kichik muvaffaqiyatni qayd etish)

Tajriba natijalari (oldingi –keying taqqos)

Ko'rsatkich	Oldin	Keyin	O'sish
Og'zaki faollik	30%	68%	+38%
Yozma sifat	40%	72%	+32%
Guruh ishtiroki	28%	63%	+35%
O'ziga ishonch (self-report)	35%	70%	+35%

Natijalar shuni ko'rsatdiki, shaxsiy yondashuv va tizimli ko'mak qisqa vaqtda ham sezilarli ijobiy o'zgarishlarni beradi [4].

Muammoni yechishga qaratilgan TAKLIFLAR (amaliy to'plam)**1. Dars sxemasini moslash**

Har darsda “past kirish nuqtasi” (low-threshold) savollarto'plamini qo'llash 5–7 daqiqalik “tinch qatnashuv” formatlari (yozma javob, kartochkalar)

2. Shaxsiy rivojlanish rejasi(SHRR)

Har bir ko'rinmas o'quvchi uchun haftalik maqsadlar (2–3 ta)

Ustoz–o'quvchi qisqa suhbatlari (haftada1 marta, 3–5 daqiqa)

3. Ma'naviy ko'mak: “Xato qilish — o'rganishning bir qismi” prinsipini mustahkamlash, baholashda jarayonni ham inobatga olish (faqat natijani emas)

4. Ota-ona bilan hamkorlik: Qisqa yo'riqnoma: uyda 10 daqiqalik madad ssenariysi, har 2 haftada yutuqlar haqida fikr almashish

5.Kuzatuv va raqamli vositalar: Oddiy tekshiruv varaqasi (haftalik 4 ko'rsatkich), o'qituvchi uchun tezkor kundalik (o'sishni kuzatish)

6. Sinf muhitini yaxshilash: “Barchasi gapiradi” qoidasi (almashinib qisqa javoblar), kichik guruhlarda almashinish (har bir bola faol rol sinab ko'radi)

Kutilayotgan uzoq muddatli natijalar

Ilmiy farqlarning qisqarishi

O'quvchilarda mustahkam o'ziga ishonch

Darslarda inklyuziv va qo'llab-quvvatlovchi muhit hosil bo'lishi

Topilmalar ko'rinmas o'rganuvchilar hodisasi keng tarqalganligini va har tomonlama va tizimli aralashuvni talab qilishini ko'rsatadi.

Tavsiya etilgan modelning afzalliklari:

- shaxsiylashtirilgan yondashuv
- izchil baholash
- psixologik yordam [5]

Ushbu modelni amalga oshirish ta'lim natijalari sifatini oshirishi kutilmoqda [6].

Xulosa. Ushbu izlanish natijalari boshlang'ich ta'lim doirasida "ko'rinmas o'quvchilar" masalasi muhim va keng tarqalgan pedagogik voqeani tashkil etayotganini asosladi. Qat'iy ilmiy tekshirish orqali quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi:

Birinchidan, ko'rinmas o'quvchilarni aniqlash an'anaviy baholash doirasida katta qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, shuning uchun ixtisoslashtirilgan diagnostika mezonlari va mustahkam kuzatish mexanizmini belgilashni talab qiladi [1].

Ikkinchidan, o'z-o'zini shubha qilish, o'qituvchilarning etarli darajada ishtiroki, motivatsiyaning pasayishi va oilaviy ta'sir kabi omillar bu masalaga asosiy hissa qo'shuvchi sifatida e'tirof etildi.

Uchinchidan, shakllantirilgan pedagogik asos (diagnostika, analitik, individuallashtirilgan rejalashtirish, qo'llab-quvvatlash va monitoring bosqichlarini o'z ichiga olgan) eksperimental topilmalar orqali empirik jihatdan samarali deb tasdiqlandi [4].

To'rtinchidan, individuallashtirilgan yondashuv, psixologik yordam va tizimli monitoringning kiritilishi, hatto qisqa vaqt ichida ham o'quvchilarning jalb qilish va assimilyatsiya metrikalarini sezilarli darajada oshirishi ko'rsatildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Lev Vygotsky. *Mind in Society*. 1978.
2. Jean Piaget. *The Psychology of the Child*. 1969.
3. Benjamin Bloom. *Taxonomy of Educational Objectives*. 1956.
4. John Hattie. *Visible Learning*. 2009.
5. Dylan Wiliam. *Embedded Formative Assessment*. 2011.
6. OECD. *Education at a Glance*. 2020.
7. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020.
8. Boshlang'ich ta'lim DTS. 2021.